

Olle Krantz och Carl-Axel Nilsson

MODELLER FRÅN EKONOMISK TEORI I HISTORISK FORSKNING

Fruktbar forskningsstrategi eller tvångströja?

På senare tid har ett starkt intresse för metod- och teorifrågor i ekonomisk och social historia visats. Inte minst har detta manifesterat sig i debatter *om* och — kanske framför allt — *hur* ekonomisk teori skall användas. Lämpligheten av att i den ekonomisk-historiska forskningsprocessen ta sin utgångspunkt i neoklassisk teori har bl.a. framhävts. I det följande kommer detta att diskuteras utifrån två artiklar av programmatisk karaktär av Birgitta Odén resp. Bo Gustafsson och två avhandlingar av Rolf Ohlsson resp. Carl-Axel Olsson.¹

Birgitta Odén tar i sin uppsats om ekonomiska emigrationsmodeller och historisk forskning mycket klar ställning för användandet av neoklassiska modeller. Artikeln domineras av detta synsätt. Det är mycket naturligt att till denna uppsats koppla Rolf Ohlssons avhandling om immigrationen till Malmö. Del I i denna avhandling är en direkt tillämpning av sådana modeller som Birgitta Odén pläderar för. I delarna II och III är inte migrationsforskningens teorier och hypoteser den omedelbara utgångspunkten, men det framgår mycket tydligt av den stora mängden inskjutna förklaringsresonemang att teoriförankringen är lika dominerande som i första delen.

Bo Gustafssons uppsats är inte på samma sätt som Birgitta Odéns en pläderyng just för användning av neoklassiska teorimodeller i ekonomisk-historisk forskning, genom att hans programmatiska mål är en syntes mellan olika teoriansatser. Men en positiv värdering av denna användning demonstreras tydligt, varför det finns anledning att behandla åtminstone delar av hans uppsats i samma sammanhang som Birgitta Odéns.

Förbindelselinjen mellan Carl-Axel Olssons avhandling om jordbrukets eko-

¹ *Gustafsson, B.*, Ekonomisk tillväxtteori och ekonomisk historia i Ur ekonomisk-historisk synvinkel; festskrift tillägnad professor Karl-Gustaf Hildebrand 25.4.1971. Sthlm 1971, s. 49—82. *Odén, B.*, Ekonomiska emigrationsmodeller och historisk forskning. Scandia 1971: 1, s. 1—69. *Ohlsson, R.*, Invandrarna på arbetsmarknaden. Lund 1975. *Olsson, C.-A.*, Om jordbrukssektorns ekonomi med särskild hänsyn till Sverige under det andra världskriget. Lund 1974.

nomi och Bo Gustafssons uppsats är helt klar. Den förre har två kapitel i vilka han empiriskt tillämpar det slags produktionsmodeller, som den senare från mera principiella utgångspunkter behandlar. En ytterligare beröringspunkt mellan Bo Gustafsson och Carl-Axel Olsson är att de ställer sig mera kritiska till värdet av modellerna än vad Birgitta Odén och Rolf Olsson gör.

De fyra författarna har alltså klara likheter när det gäller att hävda den neoklassiska teorins lämplighet som grundval för den ekonomisk-historiska forskningsprocessen, även om nyansskillnader mellan dem kan spåras. Ytterligare ett skäl till att behandla denna grupp forskare under samma rubrik är att så få svenska framställningar av samma karaktär som de här aktuella över huvud taget finns. Att de sedan också uppdelats på två författarpar är naturligt mot bakgrund av ämnesval — i fråga om Birgitta Odén/Rolf Ohlsson migration och Bo Gustafsson/Carl-Axel Olsson produktion — och skillnader i kritisk värdering.

Det torde alltså ha framgått att vi inte avser att recensera de valda artiklarna och böckerna. Vi behandlar dem endast utifrån den speciella infallsvinkel, som det innebär att diskutera användningen av neoklassisk teori i ekonomisk historia.

Det bör understrykas att det är fråga om en kritisk behandling av en typ av historisk forskningsstrategi, som innebär att forskaren helt låter sitt forskningsarbete styras av modeller och hypoteser från ekonomisk teori, modeller som dessutom har partiell karaktär. Vad som kritiseras är alltså inte teorin som sådan och inte heller det förhållandet att teori används i ekonomisk och social historia. Tvärtom kan dess användning vara fruktbar på lämpliga nivåer i analysen. Det bör även understrykas att en typ av forskningsstrategi, som är a-teoretisk och helt källstyrd, också skulle kunna kritiseras. Historikern måste som alla andra forskare givetvis placera in sitt objekt i ett teoretiskt sammanhang.

1

I sin uppsats om ekonomiska emigrationsmodeller i historisk forskning pläderar Birgitta Odén för en ansats annorlunda än den traditionella i svensk historisk migrationsforskning.¹ Hon menar där att denna forskning för att bli fruktbar i högre grad än hittills bör använda ett samhällsvetenskapligt och speciellt ett

¹ Ett exempel på demografisk forskning redovisad efter publiceringen av Odéns artikel är de två artiklar i en planerad serie om tre som *G. Fridlitzius* publicerat i *Economy and History*. Vol. XVIII: 1—2 under titeln *Some New Aspects on Swedish Population Growth*. Dessa artiklar visar på möjligheterna för forskaren att se sitt objekt i ett övergripande sammanhang genom att använda mera renodlade ekonomisk-historiska metoder. Författaren diskuterar dock inte explicit från teoretiska utgångspunkter.

S. Åkermans funderingar i artikeln *Theories and Methods of Migration Research* (i *Runblom, R./Norman, H.* (Eds.), *From Sweden to America. A History of the Migration*. Uppsala 1976) berör inte närmare de ekonomisk-historiska metodproblem, som vi diskuterar i denna artikel. Vi har alltså inte heller anledning att ta upp hans artikel till behandling.

ekonomisk-teoretiskt angreppssätt. Nedan refereras några för oss centrala inslag i uppsatsen. Först skisseras hur ekonomen arbetar, därefter hur historikern f.n. arbetar och hur han borde arbeta och slutligen hur ekonomisk-historikern arbetar, allt enligt Odéns uppfattning.

Ekonomen arbetar med "homo migrans", som är en abstraktion för den flytande människan. Homo migrans vill förbättra sin ekonomiska och sociala situation och framstår som ett specialfall av "homo economicus", alltså abstraktionen för den rationella människan (s. 4). Ekonomen studerar förändringar i summan av homo migrans över tiden och håller sig alltså på makronivån.

Odén redogör för tre generationer ekonomer, vilka haft något olika behandling av migrationen.² Gemensamt för dem är att de tillmätt dragningskraften från USA (pull) större betydelse än bortstöttningskrafterna från Europa (push) i fråga om den europeiska 1800-talsemigrationen till USA. Deras slutsatser vilar på komparationer på mycket hög aggregationsnivå. Frågan är om "samma samband kan iakttagas" på mikronivån "där den enskilda individen lät ett emigrationsbeslut övergå i registrerbar handling" (s. 22).

Den moderna ekonometriska forskningen har betytt ett nytt steg i utvecklingen. Allt fler faktorer inverkan på migrationsprocessen kan studeras samtidigt som en mer målmedveten anknytning sker till mikronivån. Grundläggande är att migrationen ses som ett resultat av individuella kalkyler beträffande förväntat värde av alternativa inkomstströmmar (s. 35). Ett exempel är Wilkinsons analys av svensk migration.³ Han utgår "från ett behavioristiskt betraktelsesätt: emigrationen är ett resultat av individuella beslut och det är faktorer, som influerar på individens beslut som måste fastställas" (Odén, s. 23).

De mera komplicerade modeller som härmed konstruerats har givit resultat som står betydligt närmare de uppfattningar som historikerna gjort gällande än de tidigare ekonomiska migrationsforskarnas modeller (s. 28). Vidare tenderar de att i högre grad än tidigare betona push-faktorernas roll.⁴

Vad ekonomens modeller avser är alltså att "fastställa vilka faktorer som haft störst inflytande på emigrationens marginella ändringar" och detta sker på makroplanet. Översatt till mikroplanet betyder det att man försöker fastställa vilka

² I den första återfinns bl.a. Harry Jerome och Dorothy Swaine Thomas, i den andra Simon Kuznets och Brinley Thomas och i den tredje slutligen Moses Abramovitz och framför allt Richard Easterlin.

³ Evidences of Long Swings in the Growth of Swedish Population and Related Economic Variables, 1860—1965. *Journal of Economic History*, 1967: 1, s. 17—38.

⁴ I avhandlingen *Studier i internationell migration*, Kapitel II: Den svenska emigrationen till Förenta Staterna, 1871—1900, genomför *Eva M. Hamberg* en ekonometrisk studie av i stort sett samma karaktär som Wilkinsons m.fl. Kanske kan en slutsats från den betraktas som en genial syntes mellan uppfattningarna: "De resultat som erhållits /.../ ger också ett stöd för det av denna hypotes implicerade antagandet att förhållandena både i ursprungs- och i mottagarlandet påverkat migrationsförloppet; med den traditionella terminologin skulle både 'push'- och 'pull'-faktorer ha varit verksamma" (s. 29 f.).

faktorer som haft störst betydelse vid valet av tidpunkt för emigrationen (s. 51). Detta innebär också att de är relaterade till ett behavioristiskt synsätt, varför de moderna ekonomiska modellerna definitivt inte kan betecknas som mekaniska (s. 62).

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Odén är positiv till ekonomernas migrationsmodeller och att i stort sett ingen kritik mot dem finns i uppsatsen. Genom modellerna uppnås en "fruktbar strukturering av problemen" (s. 56) och genom att de är säkert förankrade i ekonomisk teori (neoklassisk) har de också ett högt förklaringsvärde (s. 25 och 66).

Historikerns metod är alltigenom olik ekonomens. Han startar från individen och ser vad denne har att säga om sina motiv och detta fogas sedan in i mera generella resonemang. Med andra ord går han från det unika till det generella. Härigenom uppnår han sitt mål att skildra 'alla krafters spel' (s. 31). Men historikern har ingen explicit problemorientering (s. 53). Hans förklaringar är som regel inte förankrade i teorier och därmed kan metoden kallas *a*-teoretisk. Som följd härav saknar den historiska förklaringen det bevisvärde som den skulle få genom att förankras i en teori eller i iakttagelser av mera generell räckvidd (s. 58, se även s. 63).

Men vad bör då historikerna ägna sig åt enligt Odén? En viktig uppgift tycks vara att bli en hjälpredda åt ekonomen. Odén instämmer i förhoppningen "att historikerna skall kunna draga fram mer och säkrare material, som kan hjälpa ekonomerna att bygga bättre modeller". Men förutsättningen härför är att källkritiken relateras till de problem som framstår som mest väsentliga (s. 47). När historikernas undersökningar förs upp på en mera generell nivå kan de också bekräfta samhällsforskarnas mera generella slutsatser (s. 54). Historikern kan vidare ägna sig åt regionala 'case-studies', som skall "vara medvetet upplagda som testning av teoretiska modeller". Dessa kan därmed verifieras eller falsifieras för delområden eller subgrupper. Först när detta är gjort finns "skäl att pröva nya variabler, som *inte* låter sig fånga på högre aggregationsnivåer" (s. 61). Det är då fråga om sådana variabler som bestämmer residualens storlek i ekonomernas beräkningar. Vidare är historikerna väl lämpade att närmare undersöka förbindelsen mellan mikro och makro.

Var kommer då ekonomisk-historikerna in i Odéns föreställningsvärld? Även om detta förefaller något oklart, tycks följande svar kunna ges. Motsatsställningen mellan ett historiskt och ett ekonomiskt-teoretiskt betraktelsesätt framträder som en skiljelinje mellan traditionell och 'ny' ekonomisk historia (s. 40). Det förefaller som om Odén vill se traditionell ekonomisk historia på samma sätt som historia och alltså med ett likartat arbetssätt.⁵

⁵ Ett indicium på det är att Jörn Svenssons studie över jordbruk och depression kallas en historisk undersökning (n. 83, s. 43).

Ny ekonomisk historia räknas däremot helt klart till ekonomi och/eller samhällsforskning. Tydligast kommer detta kanske till uttryck när Oscar Bjurling refereras i sin betoning av "den ekonom-historiska forskningens intima beroende av ekonomisk teori". Som en undersökning "i enlighet med denna maxim" anges Rolf Ohlssons studie över efterkrigsmigrationens förlopp publicerad 1970.⁶ Denna är i stort sett "befriad från de element, som man traditionellt förknippat med historisk forskning, och framstår som en rent ekonometrisk studie, utgående från vissa behavioristiska antaganden" (s. 33 f.). Indirekt tycks därmed framgå att Oscar Bjurling och Rolf Ohlsson är new economic historians.

För Odén tycks alltså ett starkt beroendeförhållande mellan historikern och ekonomen-samhällsforskaren framstå som ett ideal. Den bestämmande — oberoende — i detta förhållande skulle då vara den sistnämnde, som historikern bara har att följa. För Odén tycks detta framstå som desto självklarare som båda studerar *samhällsförändringar*, för ekonomens del i det aktuella fallet "de faktorer som reglerar förändringar i emigrationsvolymen" (s. 6). Den typiskt ekonomiska — och förmodligen nya ekonomisk-historiska — "forskningsstrategin" är nämligen att "fenomen på makroplanet korreleras efter en tidsaxel" (s. 6), och historikern — sannolikt även den traditionelle ekonomisk-historikern — "är yrkesmässigt inställd på att arbeta efter den tidsaxel, där cykliska variationer av sociala fenomen kan studeras" (s. 65).

Man kan inte värja sig för tanken att historikern med utgångspunkter sådana som de ovan refererade inte skulle kunna spela någon självständig roll i forskningen. Man kan med andra ord ifrågasätta om i så fall någon specifik historisk vetenskap kan finnas.

2

Rolf Ohlssons avhandling om invandrarna i Malmö under perioden 1945—1967 är avfattad på ett sätt som rimligtvis måste vara helt i enlighet med det odénska paradigmet. Inte minst gäller detta del I i avhandlingen, Invandringens omfattning och variationer. Individernas rationella val framstår här som centrala för det ekonomiska skeendet. Valmöjligheterna är dessutom obegränsade. Institutionella förhållanden och produktionsförhållanden spelar endast en marginell roll, och det väsentliga är en individuell nyttomaximeringskalkyl.

I del I "diskuteras orsakerna till den kvantitativa omfattningen och de årliga variationerna i invandringen med utgångspunkt från teorier och hypoteser som formulerats i den internationella migrationsforskningen" (s. 3). Efter ett mycket kort avsnitt där invandringens förlopp behandlas följer kapitlet Ekonomiska

⁶ Economic Fluctuations and Immigration to Sweden 1945—67, *Economy and History*, Vol. XIII, 1970, s. 3—23. Rolf Ohlsson benämns för övrigt ekonom, se Odén, s. 7, s. 4 samt n. 14, s. 57.

migrationsteorier. I ett par kapitel diskuteras sedan dessa teorier och några hypoteser på grundval av dessa i relation till malmöinvandringen. Slutligen genomförs en regressionsberäkning för de hypotetiserade sambanden.

I teorikapitlet konstateras först att invandringen till Malmö huvudsakligen varit ekonomiskt bestämd. Särskilt skulle detta gälla valet av destination. "Migrationsvolymen under en viss tid kan därför i huvudsak ses som resultat av en mängd individuella beslut, som i sin tur byggt på individuella förhoppningar om förbättrade ekonomiska förhållanden" (s. 17). Två teoretiska ansatser urskiljs, varav den ena är den neoklassiska där löneskillnader mellan olika områden spelar en avgörande roll för flyttningsbeslutet. Man har emellertid konstaterat att olika faktorer verkat hindrande på den löneutjämning som teorin i sin enklaste form sett som resultatet av migrationen. Följaktligen har man kommit att efter hand betona kostnadernas roll vid flyttningen, vilket lett till användning av "humankapitalteorin". Enligt den kan en individs flyttningsbeslut ses som resultatet av en lönsamhetskalkyl, där individen väljer att flytta om intäkterna överstiger kostnaderna. — Den andra ansatsen är den keynesinspirerade, där skillnader i tillgång på arbetstillfällen bestämmer migrationen. Detta leder också till en betoning av konjunkturella push- och pullfaktorer.

"På basis av teorigenomgången" formuleras först "hypotesen att den externa nettomigrationen till Malmö under efterkrigstiden har varit en funktion av de strukturella push- och pullfaktorerna" (s. 23), dvs. en hypotes på grundval av den neoklassiska teorin. Den omformuleras sedan så att immigrationen varit en funktion av lönedifferenser. Det visar sig emellertid efter en diskussion, att löne-relationer inte kan förklara de årliga fluktuationerna utan endast den genomsnittliga nettoimmigrationen. Därför börjar en diskussion om de konjunkturella pullfaktorerna, och "en länk emellan de strukturella och de konjunkturella push- och pullfaktorerna" anses utgöras av humankapitalansatsen (s. 25). Den hypotesen ställs alltså att "fluktuationerna i invandringen till Malmö under perioden 1946—1967 huvudsakligen har varit en funktion av de konjunkturella pullfaktorerna" (s. 30). Den följande undersökningen visar att hypotesen kan accepteras. "Detta kan tolkas så att potentiella migranter som på grundval av strukturella differenser beslutat att flytta till Malmö, väljer att migrera när arbetsmarknadsläget är som gynnsammast" (s. 54).

Därmed skulle alltså immigrationen till Malmö vara förklarad. Men hur stort värde har denna förklaring? I princip kalkylerar individen redan enligt teorin med en mängd olika platser till vilka han kunde flytta, och på grund av att han maximerar sin livsinkomst genom att flytta just till Malmö väljer han denna destinationsort. Men detta måste gälla en viss grupp med bestämda karakteristika, och denna grupp borde kunna identifieras och urskiljas från andra grupper. Något försök till en sådan bestämning görs dock inte i avhandlingen.

De förklaringar som anförs i avhandlingen förefaller inte specifika för malmö-

invandringen utan skulle kunna tillämpas på immigrationen till vilken större ort som helst i Sverige, till hela landet eller till vilket annat immigrationsland som helst. Det förefaller snarast som om en beskrivning givits av ett ekonomiskt systems funktionssätt med särskild hänsyn till invandringen genom att ett generellt modellresonemang har applicerats på Malmö. Det huvudsakliga resultatet (i och för sig föga originellt) av den nu behandlade delen av Rolf Ohlssons avhandling synes alltså bli slutsatsen att Malmös ekonomi och arbetskraftsrekryteringen dit i fråga om funktionssätt inte avviker från det ekonomiska systemet i stort.

På ett allmänt plan kan anföras att en ekonomisk-historikers uppgift är att studera samhällsomvandling, givetvis med särskild hänsyn till ekonomin. När intresset i detta fall riktas mot gruppen invandrare till Malmö under en bestämd period måste föränderligheten i gruppen vara studieobjektet och bl.a. ses i samband med förändringarna i ekonomin i staden. Vid ett sådant studium är inte statisk ekonomisk teori tillräcklig som metodiskt instrument.

Av intresse för resonemangen i detta sammanhang är några synpunkter som Paul David uttryckt.¹ Han konstaterar att användningen av neoklassisk teori innebär att analysen omfattar system utan historia, dvs. den är oberoende av systemets plats på tidsaxeln. Man frestas här inskjuta att utifrån Rolf Ohlssons avhandling kan man tillägga att den även är oberoende av plats i rummet. Paul David noterar vidare att teorin i sina grundläggande drag är a-historisk för att inte säga antihistorisk. Dessutom konstaterar han att New Economic History kan sägas vara "a literature that increasingly looks like applied neoclassical economics" (s. 10). Rolf Ohlssons avhandling, särskilt den nu diskuterade första delen, förefaller kunna tjäna som en illustration till dessa synpunkter.

3

Rolf Ohlsson är alltså i del I av sin avhandling helt styrd av den ekonomiska teorin, och man kan påstå att detta gäller även för de mera empiriska avsnitten, del II och III, Invandrarnas arbetskraftsutbud resp. Giftna kvinnors förvärvsarbete. Där redovisas i och för sig ambitiösa undersökningar huvudsakligen av förvärvsintensiteter (antal förvärvsarbetande i relation till samtliga i en definierad grupp) för svenskar och för invandrare.

Den ekonomiska teorin har en generell karaktär och är oftast statistiskt systembeskrivande, något som givetvis leder till svårigheter vid försök att med den som utgångspunkt studera samhällsomvandling. Undersökningar av ekonomisk-historiska förlopp enbart baserade på teorins modeller och ansatser kommer också ofta

¹ *David, P.*, *Technical Choice, Innovation and Economic Growth*, Cambridge University Press 1975. Se särskilt Introduction: Technology, history and growth, och däri The significance of history in economic progress, s. 10 ff.

upp på en så hög abstraktionsnivå att de för ekonomisk-historikern framstår som mindre givande, vilket torde ha framgått av synpunkterna på del I ovan.

När det gäller del II och III är Rolf Ohlsson styrd av de teoretiska modellerna och hypoteserna på ett annat sätt. Dels har genomförandet av undersökningen klart påverkats av de teoretiska modellernas karaktär och höga abstraktionsnivå t.ex. genom den oklara avgränsningen av invandrarna som specifik grupp.¹ Dels har författaren tydligt markerat sin teoretiska inriktning genom de mycket ofta förekommande anknytningarna till modeller och hypoteser hämtade från samma neoklassiska teoriområde.² Modellernas partiella karaktär blir här mycket tydlig. Man skulle till och med kunna göra gällande — vilket kan synas som en paradox — att just genom den nära anknytningen till denna sorts modeller och hypoteser placeras analysen som helhet aldrig in i ett övergripande teoretiskt sammanhang, relevant ur ekonomisk-historisk synvinkel.

Avsikten med del II är att analysera ”de specifika demografiska och ekonomiska karakteristika hos invandrarna, jämfört med den inhemska befolkningens, som påverkat storleken på och förändringarna i deras arbetskraftsutbud. Vi försöker här också att identifiera de bakomliggande faktorer — exempelvis kvalitativa förändringar i efterfrågan på arbetskraft — som kan förklara denna ’selektivitet’ hos invandrarna”. ”En stor del av analysen upptas av en jämförelse mellan den inhemska befolkningens och invandrarnas förvärvsintensiteter” (s. 61).

För del III anges följande syfte: ”Med utgångspunkt från de teorier och hypoteser som formulerats i den internationella forskningen avser vi att förklara de viktigaste förändringarna i de svenska och de utländska gifta kvinnornas benägenhet att förvärvsarbeta under efterkrigstiden i Malmö. I synnerhet försöker vi därvid att identifiera de faktorer som kan förklara de skiljaktigheter som föreligger mellan de båda populationernas förvärvsintensiteter” (s. 106).

Det är alltså fråga om att jämföra grupper varvid huvudintresset knyts till deras olika förvärvsintensiteter, och skillnaderna mellan dessa skall förklaras. Inverkan av ålders- m.fl. demografiska variabler renodlas genom standardberäkningar, och sedan diskuteras de resterande skillnaderna. Så konstateras t.ex. att i åldersgruppen 20—29 år har invandrarna högre förvärvsintensiteter än svenskar, och detta förklaras med att svenskar i högre grad än utlänningar genomgår utbildning (s. 71 ff.). I fråga om kvinnornas förvärvsintensiteter, högre för invandrarna än för svenskar, förklaras skillnaderna med olikheter i respektive gruppers inkomster i relation till utländska resp. svenska män (s. 119).

Här föreligger alltså två populationer med klart olika sammansättning i en mängd hänseenden, och skillnaderna mellan dem förklaras till en del med att sammansättningen är olika och till en del på annat sätt. Tämligen klart fram-

¹ Se fortsättningen av detta avsnitt.

² Se vårt avsnitt 4.

träder hur en alltför hård uppbindning till teorin kan medföra en benägenhet att bortse från problemen i samband med relevanta empiriska undersökningar.

Det ekonomisk-historiska problemet är att undersöka om några skillnader finns mellan svenskar och invandrare, hur dessa skillnader förändras över tiden och i vad mån detta har att göra med ekonomiska förändringar. De grupper som med dessa utgångspunkter (vilka alltså grovt sett överensstämmer med Rolf Ohlssons) skulle undersökas borde vara i bestämda avseenden homogena till sin sammansättning (vilket alltså inte är fallet hos Rolf Ohlsson). Med invandrarna kunde t.ex. jämföras under en viss tid till Malmö inflyttade svenskar. Kanske vore norrlänningar en lämplig grupp?

Det är dock möjligt att detta av undersökningstekniska skäl är alltför svårt att genomföra. Då kunde en möjlighet vara att låta gruppen svenskar bestå av t.ex. industriarbetare eftersom vi vet (även från Rolf Ohlssons avhandling) att en stor del av invandrarna är sysselsatta inom industrin. En ytterligare möjlighet skulle kunna vara att låta svenskgruppen bestå av individer från "socialgrupp III" (en beteckning som Rolf Ohlsson använder). Att en sådan grupp skulle kunna vara relevant som jämförelsegrupp visas av följande sammanställning avseende procentuell fördelning av inkomsttagare i Malmö (Tabell II: 3, s. 73):

(A: svenska män, B: utländska män)

	1948		1958		1967	
	A	B	A	B	A	B
Socialgrupp I	4	5	5	3	8	1
Socialgrupp II	36	19	39	18	42	13
Socialgrupp III	59	76	55	79	50	85

Mer än tre fjärdedelar av de utländska männen tillhör alltså socialgrupp III. En iakttagelse som kan göras är att andelen ökar med nära tio procentenheter samtidigt som andelen går ner för de bägge övriga socialgrupperna. För svenska män är tendenserna de motsatta. Andelen i socialgrupp I fördubblas, den för socialgrupp II ökar med sex procentenheter medan den för socialgrupp III minskar med nära tio procentenheter. Det råder alltså betydande skillnader mellan svenskar och invandrare i social sammansättning redan i initialskedet, och dessa skillnader ökar markant över undersökningsperioden. Att man därmed får skillnader i olika avseenden mellan grupperna är knappast ägnat att förvåna.

Först en undersökning av en relevant jämförelsegrupp skulle kunna bidra till en lösning på de tidigare angivna problemen. Därmed skulle man också kunna bedöma om de skillnader, som Rolf Ohlsson finner verkligen existerar som specifika mellan svenskar och invandrare eller om det helt enkelt är fråga om skillnader mellan en viss definierad grupp av svenskar, t.ex. industriarbetare eller socialgrupp III, och hela befolkningen.

Det tidigare nämnda exemplet med olika förvärvsintensiteter för invandrare resp. svenskar i yngre åldrar kan belysa frågan. Skillnaderna förklaras med att en större andel svenskar än invandrare är studerande. "Eftersom invandrarna har varit överrepresenterade bland arbetarna (socialgrupp III, se tabell II: 3) jämfört med svenskar kan man förvänta sig att deras utbildningsefterfrågan genomsnittligt sett har varit betydligt lägre än svenskarnas" (s. 72). Vidare förklaras invandrarnas lägre studerandefrekvens med att "invandrarnas inkomster genomgående har varit lägre än den inhemska befolkningens" (s. 73).

I ett annat sammanhang diskuteras inkomstskillnaderna mellan svenska och utländska män. Där förklaras dessa "i stort sett helt" med variablerna utbildning, genomsnittlig vistelsetid i Sverige, branschfördelning och 'diskriminering' (s. 137).

Man torde kunna hävda att de resultat som uppnås i Rolf Ohlssons undersökning, dvs. de förklaringar han finner till olikheter i förvärvsintensiteter mellan svenskar och utlänningar snarare borde ha utgjort utgångspunkter för undersökningen. I avhandlingen konstateras redan tidigt att invandringen har varit selektiv till sin karaktär, alltså att "invandrarna har avvikit från den inhemska befolkningen ifråga om de ekonomiska och demografiska karakteristika, som bestämmer en populations benägenhet att förvärvsarbete" (s. 62).

Även efter Rolf Ohlssons undersökning vet vi alltså inte om det råder skillnader mellan en relevant jämförelsegrupp svenskar å ena sidan och invandrare å den andra eller om det bara är fråga om att två grupper med olika sammansättning också rimligtvis är olika i här aktuella hänseenden.³

4

Den ekonomiska teori för vilken de enskilda individerna och deras val mellan olika handlingslinjer står i centrum dominerar alltså metodiskt Rolf Ohlssons avhandling. Detta tycks ha lett till brist på intresse för vilka grupper av individer som skall undersökas och hur dessa grupper i olika hänseenden förhåller sig till varandra. Det gäller ofta att undersöka deras arbetskraftsutbud och följaktligen blir det fråga om att relatera det antal individer, som väljer att bjuda ut sin arbetskraft på arbetsmarknaden, till dem som väljer en annan handlingslinje. Detta görs med hjälp av förvärvsintensiteter, som är ett mått på dem, som väljer att ha förvärvsarbete i relation till alla inom gruppen dvs. de som väljer på detta sätt plus de, som väljer något annat.

³ De aspekter som här diskuteras i fråga om skillnader mellan undersökningspopulationer är inte unika för Rolf Ohlssons studie. De förekommer även i andra avhandlingar publicerade inom det forskningsprojekt där Ohlssons undersökning ingår, Det svenska välståndets utveckling 1925—1960. Detta kan hänga samman med att hela forskningsprojektet planerats på ett mindre lämpligt sätt. Senast publicerade avhandling inom detta "välståndprojekt" är *Lundequist, K., Socialhjälpstagande, utveckling och orsaker 1945—1965*, Stockholm 1976. I och med att där jämförs populationen "socialhjälpstagare" och hela befolkningen kan samma kritik riktas mot den som mot Rolf Ohlssons avhandling.

När det sedan gäller att jämföra olika grupper med varandra i detta hänseende eller över huvud taget när det gäller en undersökning av dessa förhållanden blir anhopningen av förklaringar karakteristisk. Ingen iakttagelse är för ringa för att särskilt "förklaras". Denna strävan att förklara är inte helt överraskande mot bakgrund av vad som hittills anförts om Rolf Ohlssons metodiska inriktning.

Grovt taget kan dessa förklaringar delas upp i tre huvudtyper.¹ En tar upp någon eller några omständigheter, som "förklarar" ett visst fenomen. En annan är av siffermässig art och har med skillnader i grupperns sammansättning att göra. En tredje "förklarar" ett visst fenomen med utgångspunkt från teorier och hypoteser hämtade från den internationella forskningen. Av dessa huvudtyper tycks författaren föredra den tredje, ofta efter en renodling av den andra.

Gången i undersökningen blir därmed ofta att först fastställa hur stor del av skillnaderna mellan två grupper som förklaras av demografiska olikheter. Detta sker med hjälp av standardberäkningar. Ett exempel är "hur stor del av skillnaden mellan svenska och utländska mäns genomsnittliga förvärvsintensiteter som kan tillskrivas den olika ålderssammansättningen respektive skillnader i åldersspecifika förvärvsintensiteter". "Det är alltså först och främst skillnader i åldersspecifika förvärvsintensiteter, som förklarar varför invandrarna haft högre genomsnittlig förvärvsintensitet än svenskar. Det är vidare förändringar i de åldersspecifika förvärvsintensiteterna som förklarar varför de svenska männens genomsnittliga förvärvsintensitet sjunkit över tiden" (s. 70—71).

Sedan diskuteras de återstående skillnaderna mellan grupperna, och i mån av möjlighet tillgrips den tredje av de ovan nämnda förklaringstyperna, teorier och hypoteser från internationell forskning. Först när sådana inte är möjliga tillgrips den första typen enligt ovan, alltså närmast ad hoc-förklaringar. Ett exempel på denna typ är följande: "Ett flertal förklaringar kan ges till varför antalet kvinnor minskat i förhållande till antalet män bland invandrarna. /.../ Så kan vi konstatera att en mycket hög andel av de polska och ungerska invandrare, som var bosatta i Malmö 1948, utgjordes av kvinnor. Detta förklaras av att invandringen från dessa länder bestod av politiska flyktingar, där av självklara skäl kvinnorna var i majoritet, som under och omedelbart efter kriget överfördes till Malmö från flyktingläger runt om i Europa" (s. 75). Även i övrigt är förklaringarna i detta exempel av i stort sett samma typ, vilket kanske kan anses symptomatiskt; när det gäller att förklara förändringar är det svårare att finna stöd i den ekonomiska teorin.

Ett par exempel på den tredje förklaringstypen har hämtats från del I och gäller förklaringar till arbetslöshet. "I den sökmodell som formulerats av D. Mor-

¹ Ytterligare en huvudtyp tillkommer i del I i samband med regressionsberäkningarna, där en determinationskoefficient innebär det statistiskt sett helt riktiga förhållandet att en viss andel av variationerna i den beroende variabeln "förklaras" av variationerna den (de) oberoende variabeln(-lerna).

tensen intar storleken på arbetslöshetsunderstödet en central roll. Ju högre arbetslöshetsunderstöd, *ceteris paribus*, ju längre tid söker den arbetslöse efter en acceptabel anställning” (s. 40). ”Under 60-talet förbättrades gradvis arbetslöshetsunderstöden (bättre arbetslöshetsförsäkringar, avgångsbidrag, permitteringslöner etc.). Arbetslösa arbets sökande gavs därigenom bättre möjligheter än tidigare att förlänga sökandet efter ett maximalt betalt arbete. Om detta verkligen medförde en ökning i ’sökarbetslösheten’ är emellertid svårt att uttala sig om” (s. 42). Rolf Ohlsson förefaller dock benägen att tillskriva detta ett visst förklaringsvärde inte minst som han i en not tycks instämma i följande: ”Så menar D. Gujuranți att en motsvarande förskjutning av UV-kurvan [dvs. sambandet arbetslöshet—vakanser] i England från 1966 förklaras av de förbättrade arbetslöshetsunderstöd som infördes 1965 och 1966” (s. 42, n. 72).

Det andra exemplet gäller ungdomsarbetslösheten. ”Den kraftiga föryngringen av de arbetssökande bör vidare ha lett till en ökad ’sökarbetslöshet’. Enligt human kapitalteorin har en yngre arbetare både högre incitament och större möjligheter än en äldre att förlänga sökandet efter ett maximalt betalt arbete. För den yngre framstår ’sökkostnaderna’ (ex. i form av ’foregone earnings’) som små i förhållande till vad ett fortsatt sökande kan ge i form av högre livslön” (s. 41). De äldre arbetssökande måste däremot i sin lönsamhetskalkyl ta hänsyn till att de inte har så lång tid kvar som förvärvsarbetande, och de har vanligen större försörjningsbördan än yngre. De måste alltså snabbare försöka få arbete (s. 41 f.).²

Det förhållandet att äldre arbetskraft faktiskt diskriminerades under 1960-talet får en förklaring som Rolf Ohlsson hämtat från Gunnar Persson.³ De förändrade kostnadsrelationerna då mellan äldre och annan arbetskraft ”kan leda tillbaka till skillnader i ’psyko-motorisk’ kapacitet och utbildning” (s. 43). Därmed har alltså författaren gått över till en helt annan teoretisk ram än den annars i avhandlingen förekommande.

Det som förklaras med hjälp av teorier och hypoteser från internationell forskning är oftast olika fenomen i samband med skillnader mellan grupper eller med avseende på vilken grupp som invandrade under ett visst skede. När det däremot gäller att förklara förändringar blir man lämnad i sticket av teorin och får nöja sig med vad som närmast kan karakteriseras som ad hoc-förklaringar. Detta gäller alltså när författaren är medveten om att det är fråga om förändringar. I vissa fall tenderar teorin till och med att dölja att det rör sig om sådana. Det främsta exemplet på detta är hämtat från del III, som behandlar gifta kvinnors förvärvsarbete. Där konstateras att man har funnit att ju lägre mannens inkomst är, desto vanligare är det att kvinnan förvärvsarbetar. Det föreligger alltså i regel ett

² Kontrafaktiskt skulle ett resonemang utifrån hypoteserna i dessa båda exempel bli följande: sänkta arbetslöshetsunderstöd och alldeles speciellt mycket sänkta för ungdomar skulle ha minskat arbetslösheten avsevärt under den aktuella perioden.

³ Studier över arbetarklassen i Sverige 1930—1970. Stencil, Lund 1972.

negativt samband mellan mannens inkomst och hustruns förvärvsarbete. ”Paradoxalt nog har man samtidigt vid tidsserieanalys kunnat observera ett positivt samband: de gifta kvinnorna har under efterkrigstiden ökat sin arbetsinsats i näringslivet samtidigt som männens realinkomster stigit kraftigt” (s. 105 f.). Något senare (s. 120), omtalas även: Denna paradox har varit föremål för penetrerande studier, som också bidragit till att en ny teori formulerats under slutet av 60-talet och början av 70-talet, den s.k. ’economic theory of the family’”.

När förändringar alltså ägt rum under en period och det därmed kan påvisas annorlunda reaktionsmönster än vad den statistiska teorin förutsäger, framstår detta som en paradox för ekonomisk-historikern Rolf Ohlsson! Det kan här vara av intresse att som en kontrast kortfattat referera till ekonomen Per Silenstam. Han konstaterar att det finns skäl som talar för det ovannämnda sambandet, men att det bygger på ett antagande om stabil preferensstruktur. Men detta antagande ”är naturligtvis orealistiskt, i varje fall på längre sikt”.⁴ Någon paradox föreligger alltså inte för Silenstam utan i stället en utveckling, som beror på en mängd förändringar över tiden.

5

En koppling av i princip samma slag som den mellan Birgitta Odén och Rolf Ohlsson kan — möjligen något överraskande — göras mellan de båda ekonomisk-historiska forskarna Bo Gustafsson och Carl-Axel Olsson. Den förre har liksom Odén producerat en renodlat teoretisk artikel, ”Ekonomisk tillväxtteori och ekonomisk historia”, där utgångspunkten för hela artikeln sammanfattas i följande påstående: ”Läget inom den ekonomisk-historiska vetenskapen kännetecknas för närvarande av att ekonomisk och statistisk teori alltmer målmedvetet tas i anspråk för att beskriva och analysera den ekonomisk-historiska utvecklingen” (s. 49). Å andra sidan framhåller Bo Gustafsson i samma sammanhang till synes motstridigt ”konfrontationen mellan den analytiska och den historiska forskningen”. Det vill säga vi möter genast något av samma inställning som är karakteristisk också för Birgitta Odén.

Carl-Axel Olsson har liksom Rolf Ohlsson i avhandlingsform redovisat empiriska undersökningar genomförda med utgångspunkt från explicit redovisade teoretiska modeller specificerade för tillämpning på klart avgränsade ämnen. Den empiriska tillämpningen har inte särskilt stort utrymme hos Carl-Axel Olsson, men den är å andra sidan mycket strikt genomförd ur statistisk-teoretisk synvinkel.

Kopplingen Gustafsson/Olsson motiveras av deras gemensamma intresse för det sätt på vilket produktionen är relaterad till produktionsfaktorerna i en pro-

⁴ *Silenstam, P.*, Arbetskraftsutbudets utveckling i Sverige 1870—1966, Uppsala 1969, s. 59.

duktionsfunktion i neoklassisk teori. Båda ser det som angeläget att vara kritiska och framföra sina och andras betänkligheter mot produktionsfunktionens utformning och tillämpning. Båda är dock sedan mest benägna att vilja skjuta betänkligheterna åt sidan och använda denna funktion som grundläggande forskningsmetod. Hos Carl-Axel Olsson är detta mönster tydligast, eftersom han med så uppenbar entusiasm genomför empiriska tillämpningar av det slags produktionsfunktioner som han ägnar en stor del av sin avhandling att diskutera och kritisera värdet av.

När Bo Gustafsson i sin artikel behandlar ekonomisk-analytiska teorier är det som kontrast till statistiskt-beskrivande teorier. De senare är visserligen nyttiga genom att de "statistiskt generaliserar empiriska regelbundenheter" (s. 63). Men orsaken till regelbundenheterna kommer man inte åt genom dessa teorier. Då får man gå till sådana ekonomisk-analytiska teorier, som "numera dominerar diskussionen av den ekonomiska tillväxtens orsaker" (s. 63). Cobb-Douglas produktionsfunktion får hos Bo Gustafsson representera den typ av analytisk teori, som pekar ut en eller flera variabler om den (de) viktigaste orsaken(-erna) till ekonomisk tillväxt.

Här skall inte närmare diskuteras om denna åtskillnad mellan beskrivande och analytisk teori är särskilt relevant, men i varje fall språkligt sett är den knappast helt lycklig. En grundläggande skillnad måste ju göras mellan å ena sidan berättelse, krönika, och å andra sidan den vetenskapliga analysen. En vetenskaplig framställning som inte i någon mening är analytisk borde rimligen vara svår att föreställa sig.

Sedan är det naturligtvis klart att man inom analysens ram kan göra principiella åtskillnader mellan olika typer av analyser. En distinktion kunde göras mellan en mera empiriskt beskrivande och konkret samt en mera modellmässig och abstrakt analys. Men i båda fallen måste det ju vara fråga om analys, om framställningarna skall kunna rymmas under beteckningen vetenskap.

Bo Gustafsson är i grunden mycket positiv i sin värdering av produktionsfunktionens användbarhet som analytiskt instrument. Men han framhåller att den också har "uppenbara svagheter, när det gäller att återspegla verkligheten". Den formel som Cobb-Douglas använder är alltför speciell genom att "inte korrekt återspegla sådana förändringar som ökad arbetstakt, förbättrad kvalitet på produktionsfaktorerna, ökad avkastning till följd av arbetsfördelning m.m." (s. 65). Men funktionen kan förbättras, bl.a. genom att fler variabler än arbetskraft — kapital införes. Detta har t.ex. Yngve Åberg gjort i en svensk undersökning genom att införa ett uttryck för 'teknikfaktorn' i formeln. Även det är dock "endast ur formell synpunkt mer tillfredsställande än om variabeln i fråga inte inneslutits i funktionen". Så länge vi inte vet vad som "gömmar sig bakom symbolen t " måste vi för att få en bättre förståelse för tillväxtens orsaker "försöka tränga bakom symbolen och skaffa oss konkret kunskap om de faktorer som den samman-

fattar" (s. 66).

Ytterligare invändningar mot Cobb-Douglas-funktionens förklaringsvärde kan, menar Bo Gustafsson, göras. Men oavsett invändningarna väger det förhållandet över vid en värdering, att "den är en analytisk teori för produktionstillväxten". Den bildar en modell som inte bara beskriver sambandet mellan insatsen av produktionsfaktorer och produktionsresultatet utan som också förklarar detta samband. Den är dock otillräcklig eftersom den inte leder så långt som forskaren ytterst vill nå. Analysen behöver fördjupas och frågan ställas: "vad bestämmer arbetskraftens och kapitalets tillväxt?" (s. 67).

Det kan alltså inte råda något tvivel om att Bo Gustafsson trots modellens otillräcklighet är positiv till Cobb-Douglas-funktionen. Även om i en rad avseenden förklaringsvärdet kan sättas i fråga, har forskaren genom att i en undersökning använda denna modell i alla fall fört analysen ett stycke på väg. Faktiskt föreligger dock i detta fall ingen som helst svårighet att redan på basis av Bo Gustafssons egen framställning nå en motsatt slutsats: Cobb-Douglas-funktionen har i ekonomisk-historiska sammanhang ofta ett lågt förklaringsvärde.

Bakom Bo Gustafssons värdering ligger en allmänt generös och positiv inställning till teoretiska ansatser. Han är benägen att låta värderingen av de teoretiska ansatsernas relevans för ekonomisk-historiska förändringsförlopp komma i andra hand.

En annan ekonomisk-historiker har ännu tydligare intagit en sådan ståndpunkt. I sin artikel "Om den ekonomiska historieforskningens tillstånd och bot"¹ utgår Hettne från några böcker vilka behandlar problemet att överbrygga klyftan mellan historia och samhällsvetenskaplig teori. Han gör sedan bl.a. en genomgång av tänkbara teorier för ekonomisk-historisk forskning. Alla teorier tycks enligt Hettne vara lika värdefulla. Vi kan lära något av alla. Som sammanfattning skriver han på s. 280: "Genom fördjupade kontakter med neo-klassisk teori kan man uppnå teoretisk stringens och metodiskt raffinemang, från institutionalismen kommer ett tvärvetenskapligt och systemanalytiskt synsätt, från den ekonomiska antropologin kan man få generella begrepp som vidgar ekonomihistorikerns material till att omfatta helt skilda ekonomiska system, och genom marxismen fås ett förnyat intresse för de klassiska frågeställningarna rörande samhällens utveckling och förändring."

Vi menar att det är ett tvivelaktigt resonemang som Hettne här för. Anser han verkligen att det enda riktigt bra sättet att söka förbättra sin teoretiska stringens och sitt metodiska raffinemang är att fördjupa kontakterna med neoklassisk teori? Detta även om man tycker att modellerna i all sin stringens och allt sitt raffinemang endast har begränsad relevans för ekonomisk historia? Det torde vara svårt för en ekonomisk-historiker att tillägna sig teorin så på djupet att han

¹ I Historisk Tidskrift 1974: 2, s. 259—280.

kan fullt ut njuta av modellernas raffinemang² och samtidigt vara medveten om begränsningarna vid användning i ekonomisk-historisk analys.

När Hettne omedelbart efter det ovan citerade skriver: "Det enda som inte behövs är dogmatism" frestas man invända: Varför inte tvärtom just kräva ett inslag av "dogmatism", i den meningen att väl specificerade ekonomisk-historiska undersökningar kräver konsekvens på det teoretiska planet? Vad är det som gör t.ex. Heckscher till en betydande ekonomisk-historiker? Inte är det väl någon allmänt välvillig, ekumenisk inställning till allsköns teoretiserande? Utan det är tvärtom hans envishet att hålla sig till sin speciella infallsvinkel och hävda en viss teoretisk linje. Därmed givetvis inte sagt att man behöver acceptera vare sig allt i Heckschers ekonomisk-historiska författarskap eller hans metodiska grepp.

I detta sammanhang kan man med instämmande citera ett annat uttalande av Hettne, som gäller Heckschers storhet. Han hade en uppsjö av "uppslag hur man kan använda teoretiska antaganden utan att förlora känslan för specifika historiska omständigheter. Detta kan inte alltid sägas om senare försök att integrera ekonomisk historia och ekonomisk teori" (s. 270).

Vi finner samma allmänt positiva inställning till teoretiserandet i sig hos Bo Gustafsson. Antingen det gäller den ena eller andra teorin finns alltid anledning framhålla att de innehåller många värdefulla och tydliga lärorika inslag. I framställningen av allmänna teorier får även Rostow en klapp på axeln för att hans teori innehåller mycket som är "riktigt, värdefullt och bestående" (s. 74).

Metod- och teoridebatten skulle må väl av om debattörerna tog klarare ställning till de teorier som man anser vara användbara i ekonomisk-historisk forskning. Man borde mera ägna sig åt att på en konkret metodnivå diskutera huruvida forskning om historisk förändring kräver andra slag av specificeringar än de som görs i modeller som enbart specificerar sammanhang mellan teoretiska begrepp.

6

Hos Carl-Axel Olsson tillämpas den ekonomiska teorin i två empiriska undersökningar. Den ena som ingår i kapitel V gäller en utbudsmodell för det svenska jordbruket under perioden 1935—1950. Där sammanfattas "de inslag som tänkes ha inflytande på produktionsutvecklingen och på det totala utbudet sålunda: a) relativpriset (utbudets priselasticitet) b) förändringar i produktionsfunktionens tekniska sammansättning c) icke-ekonomisk påverkan ('väder') d) produktionens storlek under föregående produktionsperiod" (s. 95). Det är alltså inte direkt fråga

² Vi utgår från att Hettne här tänker på neoklassisk teori i den utformning den fått inom t.ex. humankapitalteori eller i produktionsteori som produktionsfunktioner. Om de senare skriver Carl-Axel Olsson (a.a. s. 115) med en träffande formulering att de är exempel på "hur ett från början rent teoretiskt begrepp blivit ett empiriskt instrument".

om att använda en produktionsfunktion empiriskt, men en sådan införes dock i undersökningen genom valet av data. Som uttryck för b) har nämligen valts total faktorproduktivitet med en formel hämtad från Kendrick, "egentligen en produktionsfunktion som är homogen av första graden" (s. 96).

Nu uppstår förklarligt nog ett problem för författaren, eftersom han är medveten om att hans sätt att använda detta "mått på den teknologiska nivån bygger på alldeles speciella förutsättningar". Formeln är inte bara 'egentligen' en produktionsfunktion. Den förutsatta fördelningen av ersättningen till arbetskraften resp. kapitalet i proportion till deras gränsproduktivitet, med 0,7 som löneandel, är dessutom osäker. Författaren måste till och med medge att den "troligen inte gäller för en sektor som befinner sig i obalans" (s. 97).

Dock tycks författaren mena att det valda uttrycket för teknologisk förändring är i någon mening tillfredsställande. För han avslutar med påståendet att vi måste acceptera "att verkligheten utsätts för ett visst (sic!) våld" och att vi måste göra det så "länge vi inte vet hur de underliggande produktionsförhållandena ser ut" (s. 97). Något närmare försök att uppskatta hur stort övervåldet på verkligheten kan tänkas vara eller att motivera varför just den aktuella formeln valts förekommer inte.

En ekonomisk-historisk reflexion att det väl kunde ha varit värt att undersöka dessa underliggande produktionsförhållanden mister dock — tills vidare — sin udd, genom att författaren sedan i följande stycke påpekar, att han i nästa avsnitt av avhandlingen avser att "närmare studera produktionssambanden i jordbruket".

Ytterligare ett problem är att total faktorproduktivitet inte är exogent bestämd. Det som skall förklaras, alltså jordbrukets nettoproduktion, ingår nämligen även i uttrycket för total faktorproduktivitet. Problemet tillspetsas av det resultat som uppnås när modellen tillämpas i den empiriska undersökningen. Det är i stort sett bara den totala faktorproduktiviteten, dvs. förskjutningarna i utbudsfunktionen, som statistiskt förklarar variationerna i jordbruksutbudets storlek.

Läsaren blir knappast överraskad av den slutsats författaren når fram till när han till sist (s. 101) tolkar resultatet av sina modellskattningar. Han gör med rätta gällande att "någon särskilt givande *förklaring* till utbudsförändringarna knappast har presenterats". Överraskande är däremot den orsak som anges för detta som det kan förefalla mindre lyckade resultat av en undersökning. Orsaken är nämligen inte i första hand, att den variabel — "teknologisk förändring (förskjutning i utbudsfunktionen)" — som statistiskt bäst förklarar utbudsvariationerna, representeras genom ett minst sagt problemfyllt uttryck för total faktorproduktivitet, som författaren tvingats (?) välja enbart i brist på bättre.

Nej, orsaken till det låga förklaringsvärdet är i stället det faktum att just variabeln teknologisk förändring får så högt förklaringsvärde. Författaren skriver

nämligen: "Orsaken är i första hand att under den studerade perioden är det utbudsförskjutningarna som har det i särklass starkaste inflytandet på utbudet varför den viktigaste förklaringen återstår att ge nämligen den av förskjutningarna" (s. 101).¹ Det måste betyda att inte bara de valda uttrycken för de i modellen ingående variablerna är problematiska. Även modellen som sådan är otillfredsställande. Den innehåller i varje fall en förklarande variabel som, om den händelsevis får ett högt förklaringsvärde vid den empiriska skattningen, minskar modellens totala förklaringsvärde högst avsevärt. Varför ta denna risk vid specificeringen av en modell?

Med ett inte ovanligt konstgrepp hos användare av modeller vilkas förklaringsvärde måste påstås vara lågt, försöker dock författaren motivera (s. 101), varför han konstruerat en modell med en inbyggd risk att inte förklara det viktigaste: skattningsförsöken har "gett en anvisning om vilka problem som i en fortsatt undersökning, bör stå i förgrunden". Vilka de problem skulle vara, som en dåligt specificerad modell, empiriskt skattad med hjälp av mått som innebär "aldeles speciella förutsättningar", kan anvisa, är författaren försiktig nog att inte närmare specificera.

På ett mera allmänt metodiskt plan kan det göras gällande att Carl-Axel Olsson därmed intar en position i fråga om användningen av modeller grundade i neoklassisk teori, som i stort är identisk med Bo Gustafssons. Den senare är visserligen mera inriktad på att den modell han behandlar dock har ett väsentligt förklaringsvärde (jfr ovan s. 274). Men även han sätter en bestämd gräns för detta värde och menar att man under alla förhållanden sedan måste gå vidare i fördjupade undersökningar.

Alltså: modeller som forskaren själv uppfattar som otillräckliga för att förklara det ekonomisk-historiska förändringsförloppet bör ändå användas och anses även ge något slags värdefulla resultat. Men varför skulle forskaren då inte direkt kunna och varför skulle han inte till och med vara skyldig att försöka undersöka det han anser vara viktigast att undersöka? Gustafssons/Olssons linje tycks innebära en positiv värdering av den teoretiska ansatsen som sådan till den grad, att man är benägen att bortse från teorins innehåll och bortse från den i bästa fall begränsade räckvidd resultaten har.

7

I det följande kapitlet av sin avhandling publicerar så Carl-Axel Olsson den närmare undersökning av produktionssambanden i det svenska jordbruket, som aviserades under behandlingen av utbudsmodellen. Då kunde författaren av icke redovisade skäl bygga på en "förenklad uppfattning av produktionssambanden"

¹ Bo Gustafsson intar, som framgått, i sin nämnda artikel samma ståndpunkt när han behandlar försöken att förbättra produktionsfunktionen genom att införa en teknikfaktor. Jfr citat ovan s. 274.

(s. 114). Den nu aktuella undersökningen avser tiden för det andra världskriget och genomföres ”genom att skatta produktionsfunktioner av Cobb-Douglas-typ” (s. 114). Därmed har alltså åtskilligt tagits för givet i fråga om produktionsbanden — och dessutom på ett annorlunda sätt än i den i föregående kapitel formulerade funktionen — som i och för sig hade kunnat göras till föremål för undersökning.

En ovan på s. 275 delvis citerad karakteristik av Heckscher passar utmärkt även i detta sammanhang. ”Heckscher underströk att ekonomihistorikerns uppgift var att studera de reella förutsättningarna för de teoretiska premisserna i olika historiska situationer.”¹ Carl-Axel Olsson går alltså den motsatta, helt deduktiva vägen. Han antar från början att förutsättningarna för de teoretiska premisserna är tillräckligt uppfyllda för att det skall vara rimligt att specificera teorin till en modell att utgöra ett instrument för empirisk forskning.

En rimlig kritisk uppgift blir därmed att undersöka om Carl-Axel Olsson också kan visa att förutsättningarna gäller i så hög grad, att resultaten verkligen kan uppfattas som givande. Det visar sig att det är just på denna onekligen viktiga punkt som läsaren får stora svårigheter. Författaren underlättar inte heller särskilt mycket denna värderingsprocess. Det är framför allt resonemangen i ett parti av avhandlingen (s. 118—121) som komplicerar för läsaren. Det gäller uppenbarligen resonemang som av författaren själv uppfattas som speciellt viktiga.

För det första poängteras på dessa sidor problemet att ge produktionsfunktionens variabler ett empiriskt innehåll. ”När det gäller produktionen”, skriver författaren, ”uppträder det kända indexnumberproblemet” (s. 118 f.). Det är givetvis ett korrekt påstående, men varför skulle detta inte också gälla beträffande arbetskraften, vilket nämligen i meningen innan påstås inte vara fallet? Än svårare blir det att följa författaren när han sedan går in på problemet att mäta kapital, där han menar att de största svårigheterna uppstår. Det finns ”olika typer av maskiner och byggnader, livslängden och åldern varierar och dessutom föreligger olikheter i kapacitetsutnyttjandet”. Men varför skulle detta inte rymmas under beteckningen indexnumberproblem? Och vilka är de ”raffinerade metoder” som kan ta hänsyn till dessa förhållanden? Och vad betyder det när det påstås att sedan i alla fall den frågan återstår ”i vilken homogen ’sort’ kapitalet skall mätas”? Detta senare påstås dels vara ett praktiskt problem, dels ett teoretiskt — ”om kapital överhuvudtaget kan mätas”.

Även om man välvilligt antar att oklarheterna uppstår på grund av läsarens bristande insikter, är det dock omöjligt att frigöra sig från intrycket att problemet med det empiriska innehållet är ytterst intrikat. Det vore väl rimligt att förvänta sig att författaren senare i samband med sin egen empiriska skattning energiskt angriper problemet. Så sker dock icke.

¹ Hettne, a.a. s. 270.

När det gäller det teoretiska kapitalproblemet påpekar författaren att det naturligtvis är "mest framträdande då produktionsfunktionen används för att 'bevisa' rätt fördelning mellan arbete och kapital". Eftersom distinktionen mellan arbete och kapital inte har någon social innebörd i en av familjeföretag dominerad jordbrukssektor, blir enligt författaren problemet annorlunda när produktionsfunktionen tillämpas på produktionen inom denna sektor. Men om problemet gäller — teoretiskt eller praktiskt — att mäta kapitalinsatsens storlek borde väl svårigheterna vara minst lika stora inom en sektor, vilkens egendomsförhållanden inte ger "upphov till någon direkt motsättning mellan arbete och kapital" (s. 119)?

För det andra tar författaren upp en diskussion om vad en tvärsnittsbaserad produktionsfunktion representerar. Det föreligger ett statistiskt problem i fråga om hur det genomsnitt som blir resultatet av skattningarna skall tolkas och i vilket förhållande det står till de enskilda företagen. ". . . det kan inte uteslutas att slumpvariabeln är beroende av en eller flera av de i funktionen ingående variablerna" (s. 119 f.).

Men problemet kan ges en åtminstone för författaren behagligt enkel lösning: "När produktionsfunktioner används i ekonomisk historia behöver inte simultanitetsproblemet utgöra någon allvarlig begränsning" (s. 120). Ekonomisk-historikern vill nämligen inte göra förutsägelser med hjälp av resultaten, han vill beskriva en resursfördelningsstruktur. "Någon egentlig *förklaring* av produktionen kommer då inte att ges och beskrivningen måste kompletteras med ytterligare historisk information om perioden". Vi har alltså hamnat i samma sits som när det gällde utbudsmodellen. En egendomlig åtskillnad görs mellan en beskrivning — där det inte spelar så stor roll om man vet vad den använda metoden representerar — och någonting annat av förklarande art — där det tydligen gör så mycket mer!

Nu visar sig till och med situationen vara än ljusare! Förutsättningen för att den avsedda ekonomisk-historiska beskrivningen skall "erhållas är i själva verket att 'verkligheten' inte helt överensstämmer med teorin". Den empiriska skattningen hade annars varit omöjlig. "En identifiering av en produktionsfunktion från tvärsnittsdata blir möjlig när delarna i den studerade verkligheten uppför sig mer eller mindre irrationellt." Det verkar uppmuntrande när det sedan förklaras att därmed inte utesluts (sic!) att "resultatet — 'genomsnittet' — kan visa en optimal resursanvändning", vilket nämligen "innebär att variationerna är slumpmässiga i förhållande till den specificerade produktionsmodellen" (s. 120 f.).

Om det är en bra metod eller ej att undersöka produktionssambanden i det svenska jordbruket med hjälp av Cobb-Douglas-modellen blir för Carl-Axel Ols-son en underordnad fråga. Huvudsaken är att skaffa sig alibi genom att peka på vissa problem i användningen av produktionsfunktioner. Dessa problem kan där-efter i det fortsatta arbetet tryggt skjutas åt sidan.

För läsaren är det svårare. Denne finner en empirisk skattning som leder

till bestämda utsagor om förhållandena i det svenska jordbruket: "...vi drar slutsatsen att produktionsmodellen är väl specificerad och att jordbruket producerar under konstant eller nära nog konstant skalavkastning under perioden... Produktionssambanden är tämligen stabila under perioden" (s. 127 ff.). Och undersökningen drivs mot den uppnådda bakgrunden vidare. Via de skattade produktionselasticiteterna beräknas värdet av de olika produktionsmedlens gränsprodukt. Resultaten sammanfattar författaren bl.a. i följande påståenden (s. 136). "Det svenska jordbruket producerar med för stor insats av arbete och driftskapital." Å andra sidan är insatsen av "intermediära varor, mark och byggnader" alltför liten. Beträffande jordbrukspolitiken kan författaren påstå att en politik "som mera direkt sökt att underlätta sektorns tillförsel av intermediära varor hade haft större produktionseffekt än den prispolitik som fördes".

Sådana långtgående och till synes bestämda slutsatser kan alltså dras utan att t.ex. svårigheterna att ge funktionens variabler ett empiriskt innehåll föranlett några speciella operationer vid den empiriska skattningen. Författaren skriver bara att de "skattade parametervärdena är statistiskt signifikanta" och att "resultatet har en hög beskrivningsgrad" (s. 136). Han skriver också att produktionsfunktionen därmed visat sig användbar, även om naturligtvis den förutsättningen måste ha gällt att han haft tillgång till tillförlitliga produktionsdata, "vilket vi menar oss ha haft".

Ändå är den erhållna beskrivningen bara en utgångspunkt för en "helhetsbild av det svenska jordbrukets villkor och produktionsmöjligheter under det andra världskriget". Och produktionsfunktionen skall bara tjäna "som en beskrivning av produktionsstrukturen i snäv produktionsteknisk mening. Beskrivningen kan sedan kompletteras med ytterligare information och/eller ge hänvisningar till nya undersökningsuppgifter".

Med ett inte obetydligt understatement måste det sägas att det därmed för läsaren inte blivit särskilt klart, vilka resultat som egentligen nåtts genom skattningen av produktionsfunktionen och vad dessa resultat har för relevans.

8

De forskare som behandlats i denna artikel representerar — i varje fall genom de här valda böckerna och artiklarna — en typ av forskning som sammanfattande kan karakteriseras i följande punkter:

- den teoretiska modellen bestämmer vilka frågor eller problem som skall ställas; modellen bestämmer därmed vilka variabler som skall undersökas, "vad som är intressant att undersöka";
- modellen bestämmer följaktligen också vad som skall förklaras, alltså med en gängse begreppsbildning, vilka hypoteser som skall ställas, och dessutom också i princip vad begreppet förklaring innebär;

modellen bestämmer hur undersökningen skall göras, vilket ofta betyder att någon form av ekonometrisk teknik skall tillämpas.

Den teoribildning, som man oftast väljer att arbeta utifrån är den neoklassiska (eller ibland också den keynesianska). I och för sig kan ekonomisk-historiska undersökningar genomföras med hjälp av likartade modeller hämtade från marxistisk teori. Skillnaden är bara att de inte existerar för så avgränsade undersökningsområden som i neoklassicismen. Dessutom existerar de oftast inte i samma matematiskt formulerade skick och innebär följaktligen inte i samma höga grad ekonometrisk teknik. Det råder inget tvivel om att många marxister i det avseendet ser de "borgerliga" modellerna som förebilder, väl värda att försöka efterlikna. Av det sagda följer att vår kritik i denna artikel inte skulle förändras om föremålet hade varit likartade modeller hämtade från marxistisk teori.

Oavsett vilken teoribildning som ligger bakom det valda angreppssättet kan frågan ställas vilken relevans det har i ekonomisk-historiska undersökningar. Då är det rimligt att utgå från historikerns primära uppgift att analysera den samhälleliga omvandlingsprocessen. I princip utgör alltså alltid de enskilda studieobjekten element inom en totalitet stadd i ständig förändring. Målet för historieforskningen bör i sista hand vara att åstadkomma generaliseringar om denna förändringsprocess — historiska generaliseringar.

Naturligtvis uppnås ett slags generaliseringar med hjälp av ett arbets sätt i t.ex. den odénska andan. Man anser sig kunna göra vissa uttalanden om push-och/eller pullfaktorernas roll. Eller också kommer man fram till något mera specifikt, t.ex. att arbetsmarknadsläget i det ena eller andra landet "förklarar" emigrationen. Något djupare liggande är sedan när man säger att teorin "förklarar" vissa förändringar som resultatet av en summa individers rationella val.

Den som forskar med förankring i en sådan forskningsstrategi uppfattar värdet av detta slagets generaliseringar och förklaringar som stort. Detta framgår åtminstone indirekt av att någon diskussion därom sällan eller aldrig förs i deras arbeten. Det kan emellertid inte anses såsom självklart för en ekonomisk-historiker att teorins förklaringsvärde måste vara stort. Alternativt kan man då efter gustafssonsk förebild medge att förklaringsvärdet är lågt, men att man genom att empiriskt skatta sin modell i alla fall får en bra utgångspunkt för vidare forskning. Det resonemanget har bara den haken, att om en teoretiskt specificerad modell har ett lågt förklaringsvärde måste det rimligtvis också vara svårt att specificera vad denna utgångspunkt innebär.

Dock är det — som redan i inledningen i artikeln antydde — självklart att historikern bör söka förankra sin forskning i teorier om samhälleliga sammanhang. Vi menar dock att det knappast kan göras annat än på ett mera allmänt plan. Teori behövs för att uppnå begreppslig stadga och systematik i analysen. Den behövs för att få styrmedel och för att garantera resultatens relevans. Men i varje fall för en ekonomisk-historiker måste en grundläggande metodisk svårighet

vara validitetsproblemet. Han måste i allmänhet ägna mycket arbete åt bearbetningar av data i de befintliga källorna. Det gäller att åstadkomma mått som är kongruenta med de använda begreppen, och i tid och rum specificerade till det valda undersökningsobjektet.

Den ekonomiska teorin kan i sin allmänna utformning mycket väl uppfattas som en relevant approximation av ett ekonomiskt system och dess sätt att fungera — även av en ekonomisk-historiker. Men över en tidsperiod sker åtskilliga förändringar som påverkar förutsättningarna och den grad till vilken de kan anses uppfyllda. Det blir därmed mycket svårt att bedöma vad teorin egentligen förklarar, inte minst när den används i specifika undersökningssammanhang, t.ex. den typ som det är fråga om i Odéns uppsats.

Därmed är vi inne på ett grundläggande problem i samband med den ekonomiska teorins användning i ekonomisk-historiska sammanhang: vi har att göra med statistiska ekonomiska teorier. Teorin försöker alltså att ge en bild av hur ekonomin fungerar i ett givet ögonblick, och hur en förändring i en viss variabel mellan två tidsperioder verkar. Teorin i sig gör däremot inga anspråk på att ge en bild av förändringar i det ekonomiska systemet över tiden. Dvs. en mängd tendenser verkar i olika riktningar, nya kommer till och andra försvinner. Följaktligen ger sig teorin aldrig ut för att kunna användas för de sammanhang som historikern studerar. Härav följer som nämnts att förklaringsvärdet kan uppfattas som lågt i den ekonomisk-historiska undersökningen, åtminstone när teorin bildar utgångspunkt för hela undersökningen. Däremot är det fullt möjligt att ekonomisk-teoretiska element kan komma in på någon annan nivå i analysen och då tillföra denna ett värde. Historisk forskning kan givetvis också ha starka inslag av ekonometrisk teknik.

I och för sig kan man i ekonomisk-historiska undersökningar använda modeller hämtade från statisk teori på det sätt som gjorts eller föreslagits i de texter som behandlas i denna artikel. Man kan då även finna att de faktiska förändringarna under en period stämmer rätt väl med vad teorin förutsäger. Men vilken relevans har resultaten som förklaringar av det ekonomisk-historiska förändringsmönstret? Detta kommer i efterhand att framstå som det enda möjliga resultatet av en serie rationella val. Men valen vid en viss tidpunkt behöver inte ha varit de enda eller ens de bästa möjliga. Vissa val kan påverka det fortsatta förloppet på ett sådant sätt att de framstår som rationella, medan andra val skulle ha åstadkommit andra förlopp och då i stället för de förra ha framstått som rationella. Utsträcker man detta resonemang ytterligare ett steg kommer man in på olika historiska faktorer som påverkar valen i en viss riktning. Att enbart påvisa att det ekonomiska handlandet styrs av rationalitet för inte särskilt långt när det gäller att förklara ekonomisk-historisk omvandling.